

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. (1867—1870.) I—XII. 6 kor. 40 fill. — **Második kötet.** (1871—1872.) I—X. 3 kor. 60 fill. — **Harmadik kötet.** (1873—1874.) I—X. 4 kor. — **Negyedik kötet.** (1874—1875.) I—VI. 6 kor. 40 fill. — **Ötödik kötet.** (1875—1876.) I—V. 7 kor. 10 fill. — **Hatodik kötet.** (1876—1877.) I—X. 6 kor. 10 fill. — **Hetedik kötet.** (1877—1878.) I—X. 6 kor. — **Nyolczadik kötet.** (1878—1880.) I—X. 6 kor.

Kilenczedik kötet I. A tervezett négyes szövetség Ausztria-, Orosz-, Francia- s Spanyolország közt. 1787—1790. *Wertheimer Eddtől.* 1 kor. — II. A Limes Dacicus első része: *Torma Károlytól.* 1 kor. 80 fill. — III. Jelentés a gyulafehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. *Szilágyi Sándortól.* 20 fill. — IV. A kalendáriumokról. *Jakab Elektől.* 80 fill. — V. Az aquincumi amphitheatrum északi fala. *Torma Károlytól.* 2 kor. — VI. A zámi és ohati apátságok. *Balassy Ferencztől.* 60 fill. — VII. Nápolyi Péter. Egy diplomata a XVII. század elejéről. *Szilágyi Sándortól.* 20 fill. — VIII. A Renaissance kezdete és fejlődése, különös tekintettel hazánk műépítészeti emlékeire. *Myskovszky Victortól.* 80 fill. — IX. Marsigli élete és munkái. *Beliczay Jónástól.* 1 kor. 20 fill. — X. Az európai vasuti ügy fejleményei és eredményei a magyar magánjog szempontjából. *Wenzel Gusztávtól.* 1 kor. — XI. A paraszt vármegye. *Gyárfás Istvántól.* 60 fill. — XII. Adatok a helynevek történetéhez. *Majláth Bélától.* 40 fill.

Tizedik kötet. I. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. *Szilágyi Sándortól.* 40 fill. — II. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — III. Forgách Ádám és Báthory Söfia ékezesének történetéből. *Majláth Bélától.* 40 fill. — IV. A Puggerek jelentősége Magyarország történetében. *Wenzel Gusztávtól.* 80 fill. — V. A jázskúnok nyelve és nemzetisége. *Gyárfás Istvántól.* 1 kor. — VI. Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népdalokban. *Kozma Ferencztől.* 60 fill. — VII. A Hajdúk kibékítési kísérlete Ináncshon 1607-ben. *Majláth Bélától.* 40 fill. — VIII. A Petrarca Codex kün nyelve. *Gyárfás Istvántól.* 1 kor. 20 fill. — IX. I. Rákóczy György első összeköttetése a svédekkel. *Szilágyi Sándortól.* 20 fill. — X. Franciaország magartartása. II. József császárnak II. Frigyes porosz királlyal történt találkozásai-val szemben. *Wertheimer Eddtől.* 40 fill.

Tizenegyedik kötet. I. Masolino olasz képző művei. Irta *Vaisz Ignác.* 20 fill. — II. Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 1 kor. — III. A magyar alkotmány felfüggesztése 1673-ban. Dr. *Károlyi Árpádtól.* 80 fill. — IV. Az 1882-ki táborozás történetéhez. *Thaly Kálmántól.* 60 fill. — V. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. *Wenzel Gusztávtól.* 80 fill. — VI. Bethlen Gábor fehérvári síremléke és alapítványai. *Szilágyi Sándortól.* Árs 20 fill. — VII. Egy állítólagos római mediterrán-út Pannoniában. Dr. *Ortvay Tivadartól.* 1 kor. — VIII. A keszthely-dobogó sírmező. *Lipp Vilmostól.* 20 fill. — IX. Gróf Pálffy Miklós főkanzellár iratai Magyarország kormányzásáról. *Marczali Henrikktől.* 80 fill. — X. Erdélyi katonai vésderegja átalakulása a XVIII. században. *Jakab Elektől.* 1 kor. 20 fill.

A

RABSZOLGASÁG MAGYARORSZÁGON

AZ ÁRPÁDOK ALATT.

BÉKEFI REMIG

LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának 1900. decz. 10-én tartott ülésén.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1901.

I.

A rabszolgaság és a kereszténység.

Az ókori társadalom kenyérkeresői a rabszolgák. Egyiptom, Görögország és Róma nagyságához a rabszolgák véres verejtéke tapad. Szomorú helyzetökről a görögök¹⁾ és rómaiak jogrendszere világosan beszél.²⁾ Ezen utóbbival az európai rabszolgák sorsa történeti összefüggésben van. Sok évszázados élet után került a rabszolgaság útjába a kereszténység. Ez tanítja, hogy az embert Isten teremtette; tehát mindnyájan Isten fiai vagyunk. Krisztus meg minden embert megváltott, hiszen az egész emberiségért halt meg.³⁾ A keresztény vallásban tehát minden ember egyenlő. »Nincs többé zsidó, sem görög; nincs rabszolga, sem szabad; nincs férfi, vagy asszony, mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban«, — mondja Szent Pál.⁴⁾

A katolikus egyházat mindenkor ez a szellem hatotta át. Hirdette és gyakorolta is az emberi egyenlőség elvét. Az emberek szabadságát szíven hordozta és küzdött érte. Ezért már elvben ellene volt a rabszolgaságnak. Hogy ezt egyszerre kiírta, gondolnia sem lehetett rá; hiszen a társadalom gazdasági élete a rabszolgaságon nyugodott. A szabad embernek a munka méltóságán alul esett; végezte tehát a rabszolga. Nála nélkül a szabad ember nem tudott élni s a társadalom gépezete megakadt volna. Nem is írta tehát elő az egyház

¹⁾ *Burckhardt Jak.*: Griechische Kulturgeschichte. I. B. 152—169. l.

²⁾ *Vécsey Tamás*: A római jog institúciói 96. l. — *Lehler Gott-hard Viktor*: Sklaverei und Christenthum. I. Theil. Leipz. 1877. 17—22. l.

³⁾ Timóthoz írt l. lev. 2. rész. 6. vers.

⁴⁾ Galatákhoz írt lev. 3. rész. 28. vers.

parancsolólag a rabszolgaság megszüntetését, hiszen ezzel társadalmi forradalmat keltett volna. Hanem támogatta a törekvést, mely azt czélozza vala, s intézményeivel és tanaival közreműködött ezen nehéz sors elviselésére, — midőn életelvül írta elő: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.¹⁾ Szentségeiben részesítette a rabszolgát is; házasságát megáldotta, őt magát egyházi temetésben részesítette. Szavát s pártfogását érvényesítette és anyagi áldozatoktól sem riadt vissza, hogy a rabszolgaságra vetett hadi foglyok szabadságát visszaszerezze. Híveit lelki jutalommal kecsegteti vala, ha a rabszolgát szabadon bocsátják. Másrésztől megtiltotta nekik a rabszolga-kereskedést, s így a rabszolgaságnak egyik életerét vágta el.²⁾ Előírja a munkát mindenkinek, szabadnak és rabszolgának egyaránt. »Kérünk pedig titeket, atyámfiai — úgymond Szent Pál — igyekezzetek... dolgaitokban eljárni és munkálkodni kezeitekkel, a mint megparancsoltuk nektek«³⁾... »és nem ettük ingyen senki kenyerét, hanem munkával és fáradsággal éjjel-nappal dolgozván, hogy köztetek senkit ne terheljünk. Nem mintha nem lett volna hatalmunk, hanem hogy magunkat például adjuk nektek, hogy kövessetek minket. Mert mikor nálatok voltunk is, azt hagytuk nektek, hogy a ki nem akar dolgozni, ne is egyék. Ugyanis hallottuk, hogy némelyek közöttetek nyugtalanul élnek, mit sem dolgozván, hanem csak hivalkodván. Azoknak, kik effélék, meghagyjuk és könyörgünk az Úr Jézus Krisztusban, hogy engedelmességgel munkálkodván egyék kenyeröket.«⁴⁾ Így ábrándította ki az embereket az ókornak azon hitéből, hogy a munka csak a rabszolgának való, a szabad embernek nem. Ezzel egyúttal előkészítette azon felfogás kifejlődését, mely a rabszolgaságot nem tekinti a társadalom nélkülözhetetlen intézményének.

¹⁾ A keresztény felfogást a rabszolgaságról tanulságosan és helyesen fejtegeti *Pauler Gyula* is: *A magy. nemz. tört.* I. 36—38. l.

²⁾ *Brecht Theod.*: *Kirche und Sklaverei.* 22—23. l.

³⁾ *Thessal.* I. lev. 4. rész. 11. v.

⁴⁾ *U. az.*: *Thessal.* II. lev. 8—12. v.

II.

A honfoglaló magyarok rabszolgái.

Őseinknek már a honfoglalás előtt voltak rabszolgáik. Ezeket a szomszédos szláv népektől szedték. Ibn-Roszteh szerint »a szlávokat meg-megtámadják s foglyaikkal a tengerparton a rómi birodalom egyik kikötő helyére mennek, mely Karkbnak mondatik... A midőn a magyarok rabszolgáikkal Karkh elé érkeznek, a rómiak eléjükbe jönnek s vásárt csinálnak velök. A magyarok rabszolgáikat nekik által adják s cserében byzanti (rumi) aranyszöveteket, színes gyapjűszőnyegeket és más rómi árukat¹⁾ kapnak.«²⁾

A honfoglalás alkalmával is sok rabszolgúra tettek szert. A benszülöttek ugyanis nem egyenlő magatartást tanúsítottak a honfoglaló magyarral szemben. Voltak, a kik semmi, vagy kisebb-nagyobb ellenállás után meghódultak. Az ilyeneket nem zavarták ki régi otthonukból, meghagyták falvaikban, maguktól függővé tették és különféle szolgáltatásokra kötelezték. Ezeket *eseldéncpnek*, *szolganépnék* (servi) tekintették.

Másokat — a kiket honfoglaló hurezaikban és a külföldi hadi kalandok alatt foglyul ejtettek — személyes szolgálatra köteleztek. Reginó szerint, a magyarok szabad embe-reiket és rabszolgáikat nagy gonddal tanítják lovaglásra és nyilazásra.³⁾ Ezen utóbbiak legeltették a barmaikat, gondozták a lovaikat, munkálták a földjeiket, végezték a sátraik, majd később a házaik körüli munkákat s a család körében a mindennapi teendőket. Ezeket tartom és nevezem a szó szoros értelmében vett *rabszolgáknak* (mancipia, servi); míg amazok, a kik már falvakban együttélve munkálták a földet s ennek

¹⁾ *Magyar Honfoglalás Kútírói* 169—170. l.

²⁾ *Gurdélz* idevágó helye így szól: »A gluzokat, szlávokat és oroszokat meg-megrohánják s azoktól *rabszolgákat* hoznak, kiket aztán a rómi birodalom területére hurezolnak és ott eladják.« (*Magy. Honfogl. Kútírói* 172. l.) és *Kudán Géza*: *Gurdélz szövege a magyarokról.* (*Akad. Értesítő* 1894, 225—227. l.)

³⁾ *Magy. Honfogl. Kútírói* 322. l.

fejében bizonyos szolgálatot végeztek, vagy pedig ezzel-azzal adóztak, inkább csak *szolganépek*, *cselédnépek*. Forrásaink azonban ezt a különbséget — az elnevezésben — elég ritkán tüntetik föl. Hiszen a »mancipium« elnevezéssel oly kevésszer találkozunk: ellenben a szolganépeket is, meg a tulajdonképeni rabszolgákat is rendszeren »servi«-nek nevezik. Az tehát bizonyos, hogy midőn törvényeink »servi«-ről beszélnek, a rabszolgákat is, de meg többé-kevésbé a szolganépeket is értik. Éppen ezen egyezésnél fogva a rabszolgák és szolganépek jogviszonyai több tekintetben egybeesnek: a hol meg eltérnek egymástól, a különbség megállapítása sokszor nehéz, sőt némely esetben nem is lehetséges.

De jelen feladatomban nem is az, hogy mind a rabszolgák, mind a szolganépek (cselédnépek) helyzetét, vagy a közöttük levő különbséget tárgyaljam. Jelen tanulmányomban csak a tulajdonképeni rabszolgákkal foglalkozik: a szolganépekre pedig annyiban terjed ki, a mennyiben a források mind a rabszolgákról, mind a szolganépekről együttesen intézkednek.

III.

A rabszolgák felszabadítása, ennek okai és módja.

Az egyház különbséget tett a keresztény és a pogány rabszolgák között. Amazok felszabadítását czélul tűzte ki; emezek helyzetét nem igen bolygatta, mert úgy gondolkodott, hogy a pogányok legyenek alárendelve a keresztényeknek. Kézai a XIII. század végén úgy tudja, hogy az egyház mindig magyarnak megengedte a *pogány* rabszolgák tartását.¹⁾

Szent István látta, hogy országában van elég rabszolga. De tudta azt is, hogy rájok és munkájokra a családoknak, a tár-

¹⁾ »Ex illis captivis hic scribitur et tractatur solummodo, qui ex gente christiana fuerit captivati; de illis autem, qui de populo erant barbaro, papa nichil dicit. Vult namque sedes apostolica, ut pagani christianis sint subiecti. Unde illi captivi nunc nominantur. Hos animi uniusque Hungaro dimisit ecclesia possidere et tenere.« (Kézai: Gest. Hung. M. Florianusnál Font. Dom. II. 99.)

sadalomnak és a nemzetgazdasági életnek nagy szüksége van. Ő maga is, midőn megparancsolja, hogy minden 10 falu építsen templomot, a többek között kiköti: lássák ám el két rabszolgacsaláddal is.¹⁾ Így levén a dolog, Szent István még a keresztény rabszolgák felszabadítását sem írhatta elő. De mivel lelkét keresztény szellem hatotta át, a felszabadítás ügyében szívesen közremunkált. Ezért rendeli el, hogy ha valaki saját rabszolgáit vagy rabszolgáulót tanu előtt csupa könyörületességből felszabadítja, halála után senki se merészelje azokat ismét rabszolgaságra vetni. Ha pedig valaki a rabszolgaságban élőknek szabadságot ígér, de közbejött halála következtében ígéretét tanu előtt nem fejezhette ki. — özvegye és fiai tanuskodhatnak a felszabadításra nézve és tetszésök szerint tort ülhetnek,²⁾ vagyis a rabszolgákat torlókká tehetik.

De bármennyire szíven hordozta is Szent István a rabszolgák sorsának enyhítését, azt nem engedte meg, sőt büntette, hogy a felszabadítás mások tulajdonjogának sérelmével történjék. Törvénye szerint, a ki más ember rabszolgáját meg gondolatlanul, ura tudtán kívül a király, vagy a vének és főbbek elé viszi, hogy a rabszolgaság jármának levetésével a szabadságot megszerezze: ha gazdag, 50 tinót fizet, melyek közül 40 a királyé, 10 meg a rabszolga uráé; ha pedig szegény s vékony állapotú ember, 12 tinót fizet, melyek közül 10 darabot a király, kettőt meg a rabszolga ura kap.³⁾ Fontos dolog, hogy ez a büntetés súlyosabb, mint a mely a feleséggyilkost éri.⁴⁾ Később meg így rendelkezik Szent István: A ki más rabszolgáinak a felszabadítására törekszik, annyi rabszolgát (mancipia) köteles adni, a hányat fel akart szabadítani. Ezek közül azután kétharmadrész a királyé, egyharmad meg a rabszolgák uráé. A király a maga részéből egyharmadot az ispánnak ad.⁵⁾ A Szent László korabeli esztergomi zsinat is az úr tulajdonjogát védi, midőn kimondja: A ki másnak a rabszolgáját az úr beleegyezése nélkül tanítja, vagyis pappá (cle-

¹⁾ S. Steph. decr. II. 1. p.

²⁾ S. Steph. reg. decr. I. 18. p.

³⁾ S. Steph. reg. decr. I. 21. p.

⁴⁾ U. o. I. 15.

⁵⁾ S. Steph. reg. decr. II. 5. p.

ricus) teszi, azt meg kell váltania, vagyis kifizeti az árát és még 50 pénzt fizet.¹⁾

Jellemző a korra az a hang, mely királyaink felszabadító okleveleiben megcsendül: Miként a halandó emberi nem az ősszülőktől örökölt szabadságot, mely szerint mindenki egyenlő volt, a hatalommal visszaélés útján vesztette el: úgy az utónemzedék, ha jó cselekedetei által újjászületik, megérdemli, hogy az ősi állapot gyógyszerével orvosoltassék.²⁾ Majd meg: Az ősszülőktől mindnyájan egyenlő szabadságot örököltünk, de az emberi gyarlóság később a különböző érdemek szerint különböző sorsot juttatott. Miért is az isteni jámborság megengedi, a királyi kegynek meg helyeselnie kell, hogy a kik mellett saját vagy mások érdemei szólnak; — habár bizonyos szolgálati kötelezettségeik vannak is — ősi szabadságukba visszakerüljenek.³⁾

A rabszolgák felszabadítását a keresztes hadjáratok előmozdították. A rabszolgaság megszüntetésének okaként okleveleink leggyakrabban a felszabadító *lelki üdvösségét* emlegetik.⁴⁾ Bene fia, Gergely ispán szerette volna, ha Bakony-Bélben temetik el, mert úgy remélte, hogy ezen szent helyen a szerzetesek imádságának erejével büneinek bocsánatát kiérdemelheti. Az apátság megígérte, hogy óhaját teljesíti. Ezért ő viszonzásul, 1168-ban, Pythy nevű rabszolgáját hagyja a kolostorra olyképen, hogy egészen az apátságtól függ, minő szolgálatra alkalmazza és minő szabadsággal ruhazza föl.⁵⁾

Beke, Ióhényai benedekrendi szerzetes Bósz (Buz) nevű rabszolgáját, a kit szüleitől örökölt, saját lelki üdvösségére való tekintettel szabadítja föl.⁶⁾

Csentő halálos ágyán élete utolsó napját a könyörületesség cselekedetével akarja ékesíteni; fia, Péter, meg atyja és

¹⁾ Synod. Strig. art. 63.

²⁾ 1217. (W. XI. 144.)

³⁾ 1215. (F. III/1. 169.)

⁴⁾ 1211. (W. I. 110.), 1286. (W. IV. 288.), 1288. (W. IV. 330. és 331.), 1289. (HO. VIII. 269.), 1293. (W. V. 88. és 89.), 1296. (W. XII. 596.)

⁵⁾ W. I. 65.

⁶⁾ 1229. (F. IV/1. 486.)

saját lelki üdvösségét tartja szeméi előtt, midőn Bed nevű rabszolgájakat teljesen szabadon bocsátják.¹⁾

Pousa fia Bothow felesége, Latos leánya, Suúg halálos ágyán arra kéri férjét, hogy az ő lelki üdvösségeért bocsássa szabadon Zelő nevű rabszolgáját. Kérését azzal támogatja, hogy hitbérét úgyis egészen átengedte férjének. De meg már férjhez menetelekor szerette volna egyik rabszolgáját felszabadítani; azonban ezt ekkor a nagy szükség miatt el kellett adnia.²⁾

Igen gyakori az az eset, hogy a tulajdonos a rabszolgát valamely egyháznak adja³⁾ vagy hagyja megszabott kötelezettséggel, vagy pedig az egyház tetszésére bizza, mily szolgálatra s minő szabadsággal akarja az illetőt alkalmazni. Ezen elhatározásnak is mindig vallásos indító oka van, — a végrendelezőnek, vagy övéinek lelki üdvössége — akár határozottan kimondta az oklevél,⁴⁾ akár nem. Minden ilyen adomány nemcsak vallásos jellegű tény, hanem jogi jelentőségű mozzanat is, mert a rabszolgának felszabadítását, vagy legalább is sorsának javulását eredményezte. A kiket lelki üdvösségért szabadítottak fel, de mégis oly értelemben, hogy az egyháznak szolgáljanak, — az ilyenek senki másnak, hanem egyedül a papnak adnak tizedet.⁵⁾

A felszabadítás oka néha *szolgálati érdem és hűség*.⁶⁾ Koppley ispán özvegye Pousát, az ő öröklött rabszolgáját és ennek anyját felszabadítván, ezek szolgálati érdemeire és a saját lelki üdvösségére hivatkozik s kiköti, hogy míg ő él, nála maradjanak szolgálatban.⁷⁾

Néha *kényesebb szempont* is bele játszott a felszabadításba. Így midőn Lázár fia, Benedek, az ő Péter nevű rabszolgáját szabadossá (libertinus) teszi, elmondja, hogy édes anyjának halálos ágyán tett vallomása szerint, ezt a Pétert Ceca

¹⁾ 1282. (W. IV. 244.)

²⁾ 1287. (W. IV. 305.)

³⁾ 1257. (W. II. 293.)

⁴⁾ Vár. Rég. 244. sz.

⁵⁾ S. Lad. reg. decr. I. 31.

⁶⁾ 1264. (Zi. O. I. 13.)

⁷⁾ 1284. (F. V/III. 271.)

rabszolgáló az ő egyik rokonukkal, Konráddal nemzette, midőn ez Benedek apjánál szolgált. Ez egyik döntő szempont volt a felszabadításnál.¹⁾

Van rá eset, hogy a rabszolgáságnak sokszoros ok vet véget. Úzdi Pál rabszolgálójának, Melkának a fiát, Balázst, saját édes anyja kérésére és lelki üdvösségeért, Melka hű szolgálatáért és 1 márka lefizetése után bocsátja szabadon.²⁾ Máskor meg II rabszolgát 13 márkáért szabadítanak fel.³⁾ Az ilyen felszabadítás üzleti tény számba megy.

A felszabadításnak néha semmi különös okát sem adják. Így Csákáni Jakab leánya, Balzsam, Kovácsi Lőrincz özvegye az ő Vásárd nevű rabszolgáját s ennek egy szabad nőtől született két leányát — Erzsébetet és Margitot — összes utódaikkal együtt arany szabadsággal ruházza fel.⁴⁾

Gotthárd ispán arra kötelezi a vejét, hogy ha felesége gyermek nélkül mulik ki, mindazon rabszolgákat és rabszolgálókat szabadítsa fel, a kiket az a házhoz magával vitt.⁵⁾

A felszabadítás többször nem történt meg mindjárt, hanem csak bizonyos körülmények beálltával.⁶⁾ A csatári apátság adománylevelében olvassuk, hogy a férj úgy hagy feleségére rabszolgákat, hogy ha ez újra férjhez megy vagy meghal, bármelyik nemeshez szabadon elmehetnek szolgálatba.⁷⁾

Paznan fia, Farkas, az ő Deveter nevű rabszolgáját úgy szabadítja föl végrendeletében, hogy a míg hátra hagyandó özvegye nem megy újra férjhez, ennél marad szolgálatban.⁸⁾

Ibrahim szabólesi esperes Pál nevű vett fiatal rabszolgáját így szabadítja fel: Míg Ibrahim él, Pál nála marad.

¹⁾ 1292. (F. VI/1. 207—208.)

²⁾ 1296. (W. XII. 596.)

³⁾ 1255. (W. VII. 411.)

⁴⁾ 1270. »dans ... auream ubicanque voluerint perfruendi facultatem.« (HO. VIII. 137.)

⁵⁾ 1270. (F. V/1. 74—75.)

⁶⁾ A rabszolgákról és felszabadításokról ír röviden *Hajnik Ince*: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. 284—288. l.

⁷⁾ 1137. (F. II. 91—92.)

⁸⁾ 1156 kőc. (W. VI. 104.)

Halála után ő is, meg ivadéka is oda mennek és ott tartózkodnak, a hol tetszik.¹⁾

Vid özvegye férje halála után felszabadítja Drága nevezetű rabszolgálóját azon kikötéssel, hogy míg ő él, nála maradjon szolgálatban. Ugyancsak szabaddá teszi Drága leányát, Kesát és Cunsudu nevű fiát is, — de ezen utóbbihoz saját testvére beleegyezését is kikéri.²⁾

Szatmár fia, Miklós, feleségének azon kikötéssel hagyja Legyna nevű rabszolgáját fiastul és leányostul, hogy halála után szabadok legyenek.³⁾

Tót-dörögdi Toma fia, Farkas, 1238-ban Nesta nevű rabszolgálóját két leányával egyetemben teljesen felszabadítja, úgy, hogy halála után oda mehetnek, a hová tetszik.⁴⁾

A felszabadításnak különösen érdekes esete a következő: III. Béla király Hudát halálos ágyán meglátogatta. A beteg elmondta, hogy Sziget nevezetű rabszolgáját Keve, Ab, Egyed és Bús fiúkkal együtt felszabadította; s kérte a királyt, erősítse meg ezen intézkedését. III. Béla teljesítette a kérelmét, mert szerinte úgy járja, hogy az igazságos kérésbe könnyen egyezzek bele.⁵⁾ Ebből látjuk, hogy biztosság kedvéért esetleg még a király jóváhagyását is kikérték a felszabadításhoz.

Ha az apa a rabszolgákat szabadon bocsátja, a fia, esetleg a testvére beleegyezését is kieszközli.⁶⁾ Ez azért volt szükséges, mert a rabszolgákat a birtok részének tekintették. A felszabadítás Szent István idejében tanu jelenlétében;⁷⁾ a XIII. században meg a káptalan színe előtt ment végbe.⁸⁾

A felszabadításkor nem néznek arra, hogy a férj elszakad feleségétől, esetleg gyermekeitől is. Schemcha rabszolgaura végrendelete szerint a Keresztelő-Szent-János egyház tor-

¹⁾ Vár. Reg. 137. sz.

²⁾ Vár. Reg. 154. sz.

³⁾ 1237. (F. IV/1. 77.)

⁴⁾ 1238. (F. IX/VII. 654.)

⁵⁾ 1186. (W. VI. 161.)

⁶⁾ 1286. (W. IV. 288.) — Vár. Reg. 154.

⁷⁾ S. Steph. reg. decr. I. 18.

⁸⁾ 1287. (W. IV. 305.), 1288. (W. IV. 330—331.), 1293. (W. V. 88. és 89.)

lőja lesz; felesége és leányai meg ura nővéreikhez jutnak rabszolgálókként.¹⁾ Van eset, hogy az apa rabszolga marad, de a gyermekei már szabadok. Az apa és fia rabszolga, de a felesége és a leányai szabadok. Az apa és idősebbik fia rabszolga, de az ifjabbik fia felszabadul. A rabszolgáló fiastul szabad lesz; máskor meg fiával együtt rabszolgaságban marad, de a leánya felszabadul. Az asszony úgy is rendelkezik, hogy a míg férje él, a rabszolgálók ennek a szolgálatában maradnak, halála után meg szabadok lesznek.²⁾

A rabszolga felszabadítása *teljes* vagy *részleges*. Az előbbi esetben a rabszolga minden kikötés vagy föltétel mellőzésével nyomban, vagy bizonyos idő multával szabaddá lön s oda állhatott be szolgálatba, a hová akart.³⁾ Márton ispán felesége, Magdolna, midőn a csatári apátság javait növeli, több rabszolgát családostul föl is szabadít oly módon, hogy a hol szolgálni akarnak, oda mehetnek.⁴⁾

Poth ispán Rómába készült zarándoklatra. Előbb azonban elment az ő lébényi apátságába, a hol Wede örszerzetes miséjén volt jelen. Ez alatt megszállta a buzgalom és elhatározta, hogy Joachim rabszolgáját hűséges szolgálataiért családjával és ivadékaival együtt szabad emberré teszi. S Joachimot tényleg teljesen felszabadította olyképpen, hogy oda költözködhetik, a hová akar.⁵⁾

Részleges felszabadítás számba megy az olyan eset, midőn a felszabadított rabszolga személyére nézve ugyan szabaddá lön, de köteles volt valamely egyháznak időnkint egyet-mást adományozni vagy bizonyos szolgálatot teljesíteni. Az ilyeneket

¹⁾ Vár. Reg. 353. sz.

²⁾ 1199. (HO. V. 2—3.), 1221. (F. III/1. 326—328.), 1225. (W. I. 214.), 1244. (HO. VIII. 43—44.), 1235—1269. (HO. VIII. 121—122.), 1270. (F. V/1. 73—75.) Vár. Reg. 349. sz.

³⁾ 1146. (W. I. 57.) — A felszabadításnak és a rabszolgaságra jutásnak esetei közül a váradi regestrum alapján többet felsorol *Marcelló Henrik: Magyarország tört. az Árpádok korában. (Szilágyi S.: A magy. nemz. tört. II. 357—361. l.)*

⁴⁾ 1137. (F. II. 93.)

⁵⁾ 1208. (HO. VI. 8.)

a középkor *torlók*¹⁾ (dusnici,²⁾ dusnici exequiales,³⁾ exequiatores,⁴⁾ exequiales)⁵⁾ néven ismerte. Forrásaink gyakran beszélnek róluk.

Dusnok (Dusnuky) faluban hat család (mansus) mint torló (obsequiatores) a százdí apátságnak ad évenként 1 lovat, 100 kenyeret, 3 köből mézbort (medo), házankint 2 köből sört, egy tyúkot és két-két család (mansus) egy ludat.⁶⁾

Margit asszony 3 rabszolgálóját azon kötelezettség mellett teszi szabadokká, hogy az ő lelki üdvösségeért mindegyikök minden negyven nap mondasson 10 misét és adjon 10 rőf vásznot.⁷⁾

Apos az ő Bozó nevű ölybői rabszolgálóját 1210-ben a szentmártoni apátság torlójául rendeli. Ad neki egy eke földet négy ökörrrel s köteletségévé teszi, hogy évenként Szent-Mihály napján adjon az apátságnak Szent-Mártonban 1 harmadfű tinót, 100 kenyeret és 1 hordó sört.⁸⁾

Benedicta özvegyasszony Agna nevű rabszolgálóját az ugrai egyháznak hagyja, hogy ez havonként egy rőfös gyertyát adjon a Szűz Mária oltárára; Agna egyik fia mint torló Szent-Mihály napkor minden évben kétéves tinóval, kenyerekkel és 5 veder sörrel ül tort; a másik meg az egyház harangozója lesz. S ezen kötelezettségükben ők is, meg ivadékaik is mindenkoron megmaradnak.⁹⁾

Gáborján monostor apátja szerint Sol nővére, Sebe, így rendelkezett: Choloz rabszolga mint torló ad évenként az apátságnak 60 kenyeret, 1 harmadfű tinót, 3 ludat, 5 tyúkot, 6 akó sört és 3 misére való pénzt. Scepta és Vederrey rabszolgálók az egyház mosónői lesznek; Sekur és Látomás rab-

¹⁾ 1200. »pulsatores sive exequiatores, qui *torloak* vulgariter dicuntur (ZO. I. 98.)

²⁾ 1240. (F. II. 101.)

³⁾ Vár. Reg. 142. sz.

⁴⁾ 1229. (W. VI. 474.), 1229. (F. VII/1. 222.), 1268. (F. IV/III. 484.)

⁵⁾ 1211. (W. I. 110.), 1221. (W. I. 172.)

⁶⁾ 1067 körül. (W. I. 27.)

⁷⁾ 1152. (W. I. 63.)

⁸⁾ W. I. 105.

⁹⁾ Vár. Reg. 142.

szolgák pedig felszabadulnak, de az apátság követői maradnak.¹⁾

Dénes mesterember fia, Tekes, Ürög nevű rabszolgáját s ennek fiú ivadékait a bessenyői egyház torlóivá teszi olyképen, hogy ezek évenként 2 misével, 1 juhval, 30 kenyérrel, 1 luddal, 1 tyúkkal és két cseber sörrel üljenek tort, a tizedet pedig a szolgák módjára — két köből gabonát és 1 tyúkot — fizessék a papnak.²⁾

A »zobodian«-i Szent-András egyház torlóit együttesen adnak minden évben Szent-Mihálykor egy harmadfiú tinót, 100 kenyeret, 12 veder sört és mindegyik család egy-egy misét szolgáltat.³⁾

Schemcha fia Ágoston Pál nevezetű rabszolgáját azon kötelezettséggel hagyta a Keresztelő-Szent-Jánosról nevezett kolostor torlójának, hogy évről-évre adjon a kolostornak egy jó karban levő birkát, 30 kenyeret, 5 veder sört, de egyébbel azután senkinek sem tartozik.⁴⁾

Szombatka azon kikötéssel lett a veszprémi egyházné, hogy régi asszonyának a sírját köteles tisztán tartani.⁵⁾

Tót-dörögdi Toma fia, Farkas, gyermektelen lévén, testvére és rokonai beleegyezésével Szereda nevű rabszolgáját az Üdvözítőről nevezett tót-dörögdi egyháznak adja s köteletségévé teszi, hogy az ő lelki üdvéért évenként adjon 60 kenyeret, egyéves borjút, 10 vödör (hdyria) bort s ezenfölül a vasárnapi körmenetknél mindig viszi a feszületet. S hogy ezen kötelesegeit minél jobban teljesíthesse, adott neki 31 hold földet, továbbá erdőt, 6 kocsi szénát termő rétet, szőlőt, 2 ökröt és 2 disznót. Ha Szereda ivadék nélkül halna el, mindezek a tót-dörögdi egyházra szállnak s velök a püspök rendelkezik.⁶⁾

Kornél fia, Deta, az ő Domokos testvére lelki üdvéért, a ki a bakonybéli apátság Szent-Móricz kolostorában kívánt

¹⁾ Vár. Reg. 209. sz.

²⁾ Vár. Reg. 341. sz.

³⁾ . . . »dusnicos eorum exequiales«. (Vár. Reg. 350. sz.)

⁴⁾ . . . »dusnicum exequialum«. (Vár. Reg. 353. sz.)

⁵⁾ 1224. . . . »in purgando sepulchrum domine sue«. (F. IX/VII. 648.)

⁶⁾ 1238. (F. IX/VII. 654.)

temetkezni, Cséka nevű szolgáját ivadékaival együtt az apátságnak hagyta torlónak ilyen kötelezettséggel: Ad az apátságnak minden év Szent-Miklós nyolczadán 50 fehér kenyeret, 6 veder sört, 1 éves borjút, ludat és 2 tyúkot. S hogy tőle mindez kiteljék, kap Detától 20 hold szántóföldet és egy erdőrészt.¹⁾

Az esztergomi káptalan Zozymas váradi püspöktől olyan 3 rabszolgát kap, a kik a nekik adott 9 hold föld fejében a birtok kormányzójának (magistro vel rectori), midőn ez születelésre oda megy, évenként 20 somogyi köből jó gabonából készült lisztet és ugyanannyi eleséget adnak.²⁾

Az eddig említett torlók csak adományokkal rótták le köteleességeiket. Többen vannak azonban olyanok is, a kik bizonyos szolgálatot végeztek.

Benedek veszprémi ispán végrendeletében az ő ireghi rabszolgái közül Pétert és Tamást olyan kikötéssel bocsátja szabadon, hogy a veszprémi egyháznak mint papok szolgáljanak.³⁾

Bárán fia, Ipoly, midőn a Mindenszentek egyházának birtokokat adományoz, rabszolgái és rabszolgálói sorsát is szabályozza. Chekő rabszolgát fiastul felszabadítja úgy, hogy követségbe járjanak, a hová az egyház főpapja őket küldi. Pata szabados és Tuda rabszolga egészen szabad, de az egyház jobbágya; ezen utóbbinak két fia az egyház tárnoka lesz. Császár rabszolga egészen szabad, de a fiai az egyház követői lesznek. Barlaba rabszolga, Szema és Utaló rabszolgáló egészen szabad; azonban amannak a fia egyházi tárnok, emezé meg az egyház szolgája. Nedanka rabszolgáló az egyik fiával és leányával felszabadul, a másik fia azonban egyházi szolga. Szemes, Hitvánd, Legyes (Luges) és Pena rabszolgálók gyermekeikkel együtt régi sorsukban maradnak.⁴⁾

Ceplet rabszolgát fiaival együtt Pannonhalma kapja meg adományul, hogy a rendtagok betegházában szolgáljanak.⁵⁾ Lesták és felesége, Hilda, 5 rabszolgálóját a pannonhalmi

¹⁾ 1251. (W. VII. 335—336.)

²⁾ 1264. (W. VIII. 105.)

³⁾ 1171. . . . »ecclesie clericatiter servire. (F. IX/VII. 632.)

⁴⁾ 1212. (HO. VI. 9—10.)

⁵⁾ 1221. . . . »servire domui infirmorum«. (W. I. 172.)

apátságnak hagyja, hogy az oltárruhákat és az apát s a rendtagok asztalneműit mossák.¹⁾

Móricz miséspap Árva nevű rabszolgáját harangozónak, Szepe vett rabszolgálóját meg azon kötelezettséggel hagyja a váradi egyháznak, hogy halála után adjon két márka értékű viaszt. Szepe fia és leányai meg egészen szabadok lesznek.²⁾

Csák ispán a borsmonostori ciszterci apátságnak Crasthey nevű rabszolgáját adományozza, de kiköti, hogy ez is, meg ivalékai is mint szabad emberek szolgáljanak az egyháznak.³⁾

Van olyan eset is, hogy a torlók a szolgálaton kívül bizonyos adományokra is kötelesek.

Joachim és felesége, Anglia, végrendelete a veszprémi egyház részére felsorolja a hagyományozott birtokokat a megfelelő munkaerőkkel, a rabszolgákkal, rabszolgálókkal, pásztorkokkal és barmokkal. Elmondja, hogy kik szabadultak föl s minő kötelezettséggel. Megtudjuk, hogy vannak torlók és miként ülik a tort.

A lörentei torlók a veszprémi egyház részére a kaáli bort saját kocsiakon szállítják s mindegyikük ad egy hizott ökröt, egy éves malacot, 5 ludat, 10 tyúkot, 100 kenyeret, 40 vödör bort és a mennyi sóra a káptalannak szüksége van.⁴⁾ A harangozók egy része csak harangoz; de vannak, a kik ünnepnap kötelesek még a végrendelkezők sírja meglátogatására is; van, a kit a káptalan követül kap; Vinczét a végrendelkezők papnak szánják, de ha ez lenni nem akar, bárhová távozhatik; másoknak az a kötelessége, hogy az egyház oltárruháit mossák s ünnepnapokon az oltárra 3 gyertyát, a végrendelkezők sírjára pedig koszorút tegyenek; Bogárd a viaszt veszi meg a sírra; két rabszolgáló meg, ha a káptalan valamelyik tagja a falujokban tartózkodik, süti részére a kenyeret, mossa a ruháját és őrli a lisztet; maga a templom meg kap kárpitokat és szőnyegetek.⁵⁾

¹⁾ 1221. ... V. *pediscuas ad lavanda vestimenta altarium et mensalia abbatis atque fratrum.* (W. I. 173.)

²⁾ Vár. Reg. 349. sz.

³⁾ 1237. (F. IV/I. 99.)

⁴⁾ 1199. (HO. V. 2.)

⁵⁾ 1199. (HO. V. 1—3.)

A szállósi *torlók* (*exequiales*) adnak a pannonhalmi apátnak évenként egy harmadfű tinót, 100 fehér kenyeret és I hordó (tunella) bort a kolostorba szállítva, behordják a kolostor szénáját és az apátot egyszer közösen megvendégelik.¹⁾

A torlók is szervezetben éltek, hiszen egy egyháznak több torlója is volt. A pécsi püspök torlóinak több *liznaggával* (*decurio*) találkozzunk.²⁾

A torlók sokszor érdekes nevet viselnek: Feled, Váró, Pethe, Cseke, Péntek, Vásárd, Magló (Moglou), Unoka, Szomorú, Peter, Nemvagy (Numuogi), Bogát, Topa, Bot,³⁾ Csapos, Farnos, Fíged.⁴⁾

Mivel a rabszolga érték volt, ha valaki az árát lefizette, rendszeren beleegyeztek a felszabadításába. Így alkalmuk nyílt a rokonoknak, hogy övéikért valamit tehessenek. Látjuk is, hogy István rabszolgát fiával és leányával az apósa váltja ki s megszerzi nekik a felszabadítottaknál mindig erősen hangsúlyozott jogot, hogy ott telepedhetnek meg, a hol kedvök tartja.⁵⁾

IV.

A rabszolgák helyzete és jogi viszonyai.

A rabszolgákat fej szerint számítják.⁶⁾ Rendszeren vétel, szerzés, adomány és öröklés útján tettek rájuk szert. Sokszor meg is mondják, hogy ez vett (*empticius*), szerzett (*acquisitus*), adományozott (*donatus*), ez meg öröklött (*haereditarius*) rab-

¹⁾ 1235—1270. (W. II. 16.)

²⁾ 1296. (F. VI/II. 18.)

³⁾ 1211. (W. I. 110.)

⁴⁾ 1199. (HO. V. 2.)

⁵⁾ Vár. Reg. 128.

⁶⁾ Vár. Reg. 15., 51., 209., 240., 345., 359. ... *et uno capite hominis* (Vár. Reg. 179. sz.), 1114—1151. (W. I. 48.), 1217. (W. XI. 153.), 1238. (F. IX/VII. 655.), 1240 kör. (Zs. O. I. 4.), 1244. (HO. VIII. 43.), 1255. (W. VII. 411.), 1258. (W. VII. 494.), 1263. (F. IV/III. 111—112.), 1269. (Tkal.: Mon. Ep. Zagr. I. 149.)

szolga.¹⁾ A mancipium alatt hol rabszolgát általában, hol rabszolgát és rabszolgálót, hol meg rabszolgaesaladot értenek.²⁾

A rabszolgát³⁾ és a rabszolgálót éppen úgy a birtok részeinek tekintették, mint akár az erdőt, szőlőt és halastavakat.⁴⁾

Éppen ezért eladáskor a házak, rétek, malmok és az ingóságok mellett a rabszolgákat is felsorolják.⁵⁾ A rabszolgálót mint értéket a földben kihalított leánynegyedhez is odacsatolják.⁶⁾ A rabszolgákat és rabszolgálókat perekben, végrendeletben és adománylevelekben éppen úgy felsorolják, mint az állatokat vagy az élettelen tárgyakat; hagyományozzák,⁷⁾ adományozzák, az örökösök meg felosztják őket egymás között, mint akár a birtokot.⁸⁾ Bazil apát és Lukács az ő udvarbirája beperelték Pelesi Indiát, mivel lopás miatt elítélt testvérének, Pásztónak a jószágát — 12 fej embert, 3 lovat, 50 juhöt,

¹⁾ 1235—1270. (W. II. 8.), 1264. (W. VIII. 105.), 1282. (W. IV. 244.), 1286. (W. IV. 288.), 1290. (W. V. 16.), (E. VI/L. 68.), (HO. VII. 212.), 1291. »omnes servos suos et omnes ancillas suas, quoscunque et quascunque usque modo precio comparavit vel emit«. (HO. VI. 372.)

²⁾ 1074. »utriusque sexus mancipiis« (W. I. 29.) ... »cum tribus mancipiis, in quibus sunt tredecim hominum capita« (W. VII. 40.), 1282. (Kn. II. 151.), 1296. »super omnibus mancipiis eorum servis et ancillis suis quibuslibet« (W. X. 234.), 1212. (HO. VI. 9.) Mancipiumról van még szó: 1217. (W. VI. 385.), 1229. (E. III/H. 174., 175., 210.), 1232. (E. III/H. 284.), 1232. (Tkal.: Mon. Episcop. Zagr. I. 70.), 1233. (Kn. I. 292., 293.), 1235—1270. (W. II. 23.), 1237. (E. IV/L. 77.), 1251. (E. IV/H. 104—105.), *Kézai: Gest. Hung. App. II. De udvornicis. (M. Flor.: Font. Dom. II. 97.)*

³⁾ A rabszolgák helyzetéről összefoglalólag és találóan írt *Pauler Gy.: M. N. T. I. 456—458. és 660. l.*

⁴⁾ 1156 kör. (W. VI. 91.), 1223. ... »cum villis, silvis, vineis, piscariis, servis et ancillis et ceteris pertinentiis suis« (W. I. 190.)

⁵⁾ 1255. (W. VII. 410.)

⁶⁾ 1266. (Sztáray oklevéltár I. 10—11.)

⁷⁾ 1150—1154. (W. I. 64.), 1210. (W. I. 105.), 1231. (W. VI. 499.), 1235—1269. (HO. VIII. 121—122.), 1244. (HO. VIII. 43.), 1253. (W. II. 245.)

⁸⁾ 1309. »quod divisio inter se tam in libertinis, tam in ancillis, tam etiam in possessionibus« (W. X. 399.), 1261. (Zi. O. I. 12.), 1283. (E. V/III. 173.)

12 ökröt és 6 asztag gabonát magának — visszatartott.¹⁾ Az adományokba a szökövény rabszolgákat is befoglalják. — mint Zozymas váradi püspök tette Szombattal.²⁾

A rabszolgát ugyan vagyonnak nézték s a lóval és a szarvasmarhával együtt emlegették: életét azonban Szent István mégis a törvény ortalma alá helyezte. A melyik szabad ember más rabszolgáját megöli, e helyett más rabszolgát ad neki, vagy pedig az árát fizeti meg — és még a kánonok szerint büjtöl.³⁾ Ha valakinek a rabszolgája öli meg másnak a rabszolgáját, azért a gyilkos rabszolga ura rabszolgát, vagy megfelelő váltság-összeget ad; azonkívül a vétkes rabszolga még vezekel is.⁴⁾ Ez a törvény nemcsak a tulajdonos jogát védi meg, hanem a büntetés kiszabásával a rabszolga életének kioltását is megboszulja. A törvény ily alakban azonban nem soká maradt fenn. Már Szent István életében így módosul: Ha a rabszolga más rabszolgáját öli meg, a gyilkos ura a meggyilkolt urának az elvesztett rabszolga fele árát fizeti. Ha ez tőle nem telik, a gyilkos rabszolgát negyven napi büjtölés után eladják, s az árán a két úr egyenlően megosztozik.⁵⁾

Mivel a rabszolga vagyon számba ment, a melynek az úr veszi hasznát, azért jó részben csak magánjogi szempontok alá esett s törvényeinkben a közjogi felfogás aránylag kevésbé érvényesül. Az imént említett törvények közül az előbbi még jobban közjogi védelem alá veszi a rabszolgát mint az utóbbi. Ez is megfelel a németországi jogi felfogásnak, mely szerint a rabszolgát az országos törvény védte ugyan, de megfelelő jogi kárpótlásról nem gondoskodott.⁶⁾ Önkényes megölését azonban az egyházi törvények gyilkosságnak tekintették.⁷⁾

Mivel az úr rabszolgáját egészen jószágnak tekintette, ez még házasságot is — Európaszerte — az ő beleegyezésével

¹⁾ Vár. Reg. 51., továbbá u. o. 15.

²⁾ 1264. (W. VIII. 105.)

³⁾ S. Steph. reg. decr. I. 14.

⁴⁾ S. Steph. reg. decr. I. 14.

⁵⁾ S. Steph. reg. decr. II. 3.

⁶⁾ *Schröder: Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte. 1898. 453.*

⁷⁾ *Mayer Ernst: Deutsche und französische Verfassungsgeschichte. Leipzig, 1899. II. B. 4—5.*

köthetett.¹⁾ A katolikus egyház hatása alatt azonban Nyugat-Európában már a XII-ik században érvényre jutott az a felfogás, mely a rabszolgának a házasság megkötésében szabadságot biztosít.²⁾ Hogy nálunk a rabszolga mikor választhatott maga feleséget, nem tudjuk. Kálmán törvénye még azon esetről rendelkezik, ha valaki a király által adományozott kóbor rabszolgának feleséget ad.³⁾ A szabadosok (libertini) már maguk választják a házastársukat.⁴⁾

A rabszolgáló házasságát a köztudat érvényesnek ismerte el. Ezért, midőn Paula (Paulia) úrnő testvérétől, Custodia nevű paptól visszakövetelte az ő Margit nevű rabszolgálóját, — így egyeztek ki: Paula egy márkát ad Custodiának; ez meg Margit helyett Huldhol rabszolgálót adja neki, mert Margitot már férjhez adta, s így urától nem választhatja el.⁵⁾

Szent István idejében, szabad ember rabszolgálót nem vehetett el feleségül; s a melyik szabad ember az úr tudtával ennek a rabszolgálóját házastársul veszi, örökös rabszolgaságra jut.⁶⁾ A szabad egyén és a rabszolga házasságát még a XIII. század első tizedeiben sem ismerték el törvényesnek, miként Figmoz esete mutatja: Vutuk szabaddá tette Figmoz nevezetű rabszolgálóját. Ez már mint szabad ember szabad nőt vett el feleségül. Erre az asszony apja és fivére Vutukot erőszakos leányrablásról, Figmozt meg törvénytelen házasságról vádolták be. Vutuk a bíróság előtt kijelentette, hogy ő Figmozt még házassága előtt felszabadította. Ezzel azonban a felek nem elégedtek meg, hanem azt követelték, hogy Vutuk a váradikáptalan előtt nyilvánítsa ki Figmoz és összes ivadékainak szabaddá tevését.⁷⁾

Mindemellett is vannak esetek, midőn a rabszolga szabad nővel lép házasságra.⁸⁾ Érdekes az ilyen frigyből szá-

¹⁾ Schröder: Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, 1898, 454.

²⁾ Mayer E.: Deutsche und französische Verfassungsgeschichte, II. B. 9.

³⁾ Decr. Colom. reg. I. 41.

⁴⁾ Lásd alább a »Szabadosok«-ról szóló részben.

⁵⁾ Vár. Reg. 252. sz.

⁶⁾ S. Steph. reg. decr. I. 29.

⁷⁾ Vár. Reg. 162. sz.

⁸⁾ 1198. (W. VI. 194.), 1243. (W. VII. 142.)

mazott gyermekek sorsa. Osákúni Farkas fia Moysának van egy Szombat nevű rabszolgája, a kinek a felesége szabad nő. Ezen házasságból született Máté nevű fiú, a ki anyja révén már félig szabad. A másik felerészt tekintve, a rokonok lefizetik az árát, s így egészen szabaddá lesz.

Ugyanekkor a jövőben születendő gyermekekre nézve így állapotnak még: Ha Szombat rabszolga házasságából leánygyermek születik, ez anyja címén egészen szabad. Ha pedig Chenna asszony fiúgyermeket szülne, ez felerészben Farkas fia Moysa tulajdona, de a rokonok akkor válthatják meg, a mikor nekik tetszik.¹⁾

Ez az eset nemcsak házasságjogi szempontból érdekes, hanem azt is bizonyítja, hogy a rabszolgánál különösen az érték szempontját tekintették. Éppen ezért gondosan följegyzik és kiemelik, hogy a eselédnpek közül kiknek az anyja rabszolgáló.²⁾

A rabszolgának sem ingó, sem ingatlan vagyona nincs. A mi kis ruhája s egy-mása akadt, halála után természet-szerűleg a családjáé lett; ha ez nem volt, az úr intézkedett róla. — miként ezt Nyugat-Európában látjuk.³⁾ Kétségtől így volt ez nálunk is.

A rabszolgát urával szemben nem ismerik el jogi félnek. Hogy ezen ország népének a rabszolgák és rabszolgálók zaklatásától és vádaskodásától nyugta és maradása legyen, a ki rabszolgaságban van, — mondja a törvény — urát és asszonyát be nem vádolhatja és ellene nem tanúskodhatik.⁴⁾ Rabszolgát nem lehet pappá szentelni, ha csak ura előbb teljesen föl nem szabadítja.⁵⁾ Ha a pap (clericus) az egyház rabszolgája lesz, fiai nem követik a rabszolgaságba, hanem az egyház szabad emberei között maradnak.⁶⁾

¹⁾ 1256. (HO. VIII. 71—72.)

²⁾ 1211. (W. I. 109.)

³⁾ Schröder R.: Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, Leipzig, 1898, 453. l. — Mayer E.: Deutsche und französische Verfassungsgeschichte II. B. 10—11. és 27.

⁴⁾ S. Steph. reg. decr. I. 20.

⁵⁾ Synod. Strig. nr. 30.

⁶⁾ Synod. Strig. nr. 29.

Az már az idők jele, hogy Benedek rabszolgát 1227-ben Sol ispán felesége tartja keresztvizre.¹⁾ Közérdekű ügyeknél a rabszolgákkal nem találkozunk. Midőn Boldog Margit szentté avatása ügyében a tanukat kihallgatták, azt is megkérdezték minden egyestől, hogy szabad ember-e vagy rabszolga? A tanúk között nem akadt egy sem, a ki rabszolgának vallotta volna magát. Mindössze csak Barlóci Bethe mondja magáról, hogy ő szabad ugyan, de a királyné szakácsainak nemzetségéhez tartozik, szóval cselédnép, — tehát ez sem rabszolga.²⁾

A rabszolgákat csak úgy lopják, mint az állatokat. Az Apor-nemzetségbeli Sámsonat arról vádolják, hogy 3 főembert, 10 ökröt, 400 somogyi akó bort és 50 négy araszos köböl rozstot lopott.³⁾ Siptuli Simon meg arról panaszkodik, hogy az ő Mari és Drága nevű rabszolgálóit (pedisequa), 8 szántó ökrét, 30 birkáját és 1 lovat lopták el.⁴⁾ Tiha váci kanonok Pál nevű cselédjének rabszolgálóját is ellopták.⁵⁾

Az is egyik módja a rabszolga-szerzésnek, hogy megszöktetik,⁶⁾ suttyomban elrejtik, más kezére játszzák⁷⁾ és erőszakkal elviszik őket, mint akár az ökröt vagy a bort.⁸⁾ Szent-Mágócsi Domokos arról vádolja Latibár nevű törvénytudót (iuris militaris), hogy hat megszökött rabszolgáját ő rejtette el s nála meg is találta.⁹⁾ A rabszolgák miatt volt per és meghasonlás. Egyik ember azt mondta, hogy az övéi, a másik meg szabadoknak tudta őket. Ilyenkor azután a váltásdíj döntött. Így Buda is 2¹/₂ márkát kilizet Buus fiainak Cucus rabszolgáért, a kit azután, mint sajátját, teljesen felzabadió összes utódaival együtt.¹⁰⁾

Rabszolgákat mind az egyháziak, mind a világiak tar-

¹⁾ 1227. (F. III/II. 107.)

²⁾ A veszprémi püspökség római oklevéltára. CL. és 346. l.

³⁾ Vár. Reg. 15.

⁴⁾ U. o. 331. sz. Hasonló eset: 104. és 355. sz.

⁵⁾ Vár. Reg. 134.

⁶⁾ U. o. 293. sz.

⁷⁾ U. o. 251. és 355. sz.

⁸⁾ U. o. 115. sz.

⁹⁾ U. o. 369. sz.

¹⁰⁾ U. o. 126. sz.

tottak. Forrásaink a többek között beszélnek a pannonhalmi,¹⁾ a bakonybéli,²⁾ a tihanyi,³⁾ a százi,⁴⁾ a lébényi⁵⁾ és a szentgotthárdi apátság⁶⁾ s a csázmái káptalan rabszolgálóiról.⁷⁾ A topuszkói eziszterei apátság 12 rabszolgát és rabszolgálót kapott adományul.⁸⁾ István zágrábi püspök 1232-ben a csázmái káptalannak több rabszolgát adományoz örökösökkel és ezek ivadékaival együtt.⁹⁾ Midőn Márton bán a *sađghi* praemontrai prépostságot megalapítja, szabadosainak (libertini) egy részét udvarbíró (comites curiales), másokat lovas legény (iobagiones equestres), szántó, szőlőműves és préposti szolga minőségben adja át a kolostornak. A rabszolgálók sorsán nem változtat; több rabszolga helyzetét pedig a prépost tetszésétől teszi függővé.¹⁰⁾

A rabszolga és családja az urat örök joggal (iure perpetuo) megilleti.¹¹⁾ A leány férjhez menetelekor visz magával a házhoz rabszolgákat és rabszolgálókat.¹²⁾ Detmár ispán özvegyének, Rózának van 6 rabszolgája és 5 rabszolgálója.¹³⁾ Egy férj, midőn feleségétől elvállik, két rabszolgát ad neki.¹⁴⁾ Tót-dörögdi Toma fia Farkas 1238-ban 6 emberfőt olyképen hagy a feleségére, hogy őket tetszése szerinti szolgálatra alkalmazhatja.¹⁵⁾ Bezter fia Demeter és ennek a felesége végrendeletéből azt látjuk, hogy a férjnek csak rabszolgái, az asszonynak meg csak rabszolgálói vannak.¹⁶⁾

¹⁾ 1210. (W. I. 105.), 1213. (W. I. 131.), 1221. (W. I. 172—174.), 1235—1270. (W. II. 8. és 23.)

²⁾ 1211. (W. I. 124.)

³⁾ 1055. (F. I. 390.)

⁴⁾ 1067. (W. I. 25.)

⁵⁾ 1208. (F. III/L. 59—60.)

⁶⁾ 1198. (W. VI. 193.)

⁷⁾ 1232. (*Thal. : Mon. Episc. Zagr.* I. 72.)

⁸⁾ 1200. (Tk. I. 149.)

⁹⁾ F. IV/L. 284.

¹⁰⁾ 1265. (F. IV/III. 277—278.)

¹¹⁾ 1252. (F. IV/II. 109.)

¹²⁾ 1251. (Zi. O. I. 6.), 1290. (F. VI/L. 68.), 1291. (HO. VI) 372.)

¹³⁾ 1258. (W. XI. 453.)

¹⁴⁾ Vár. Reg. 249. sz.

¹⁵⁾ F. IX/VII. 655.

¹⁶⁾ 1235—1269. (HO. VIII. 121—122.)

A rabszolgák és rabszolgák sokszor érdekes névvel fordulnak elő okleveleinkben. Így a rabszolgák viselik a Szenyves, Kalandos,¹⁾ Maradék,²⁾ Vendég,³⁾ Csömör,⁴⁾ Péntek,⁵⁾ Karácson, Cseke, Csoma, Szombat, Csippa, Vadas,⁶⁾ Szeges, Feled, Zala,⁷⁾ Csuda,⁸⁾ Csunya, Husvét,⁹⁾ Tompa¹⁰⁾ és Árva¹¹⁾ nevet. A rabszolgák (ancilla, pedisequa) meg ilyen néven is előfordulnak: Szerető,¹²⁾ Viola, Szegény, Kata,¹³⁾ Szombatka,¹⁴⁾ Péntek, Hugyos, Vendég, Vásárd,¹⁵⁾ Hitvánd, Szemes,¹⁶⁾ Lencse,¹⁷⁾ Mária, Drága,¹⁸⁾ Mika,¹⁹⁾ Cseperke.²⁰⁾

V.

A szökevény rabszolgák.

A rabszolga — úgy látszik — gyakran megszökött urától, mert már Szent István törvényt alkot a szökevény rabszolgák ügyében. Ha a rabszolga megszökik, s ura a keresésére követet küld, ezt senki sem bánthatja; s a ki ezt megveri vagy megostorozza, 10 tinót fizet. Érdekes, hogy ugyanez a bün-

¹⁾ 1244. (HO. VIII. 43.)

²⁾ Vár. Reg. 250. sz.

³⁾ 1232. (HO. VIII. 28.)

⁴⁾ 1263. (W. VIII. 77.)

⁵⁾ 1270. (F. V/L. 73—75.)

⁶⁾ 1211. (W. I. 112—116.)

⁷⁾ 1212. (HO. VI. 9—10.)

⁸⁾ 1198. (W. VI. 194.)

⁹⁾ 1243. (W. VII. 142.)

¹⁰⁾ Vár. Reg. 346. sz.

¹¹⁾ Vár. Reg. 343. sz.

¹²⁾ Vár. Reg. 134. sz. és 1199. (HO. V. 1.)

¹³⁾ 1270. (F. V/L. 74—75.)

¹⁴⁾ 1221. (W. I. 173.)

¹⁵⁾ 1199. (HO. V. 3.)

¹⁶⁾ 1212. (HO. VI. 10.)

¹⁷⁾ 1181. (W. I. 77.)

¹⁸⁾ Vár. Reg. 331. sz.

¹⁹⁾ Vár. Reg. 346. sz.

²⁰⁾ 1228. (HO. III. 1.)

tetés, ha szökevény vitézről (miles) van szó.¹⁾ Hasonlóan rendelkezik Szent László is: Ha valaki szökevény rabszolgájának vagy akármely elveszett jószágának a keresésére indul, ezt senki meg ne tiltsa neki; a ki pedig megtiltja, vagy a keresőt megveri, tíz olyan tinót ad, melyeknek egyenkint 10 pénz az áruk.²⁾

A szökevény rabszolgára és a bitang marhára azonos sors vár. Ha valamely kóborló vagy szökevény ember, avagy igavonó s egyéb állat vetődik a garam-szent-benedeki kolostor területére, népei vagy barmai közé: a király, a vezér, az ispán vagy bármely előkelő úr követének semmi köze sincs hozzá, hanem az apát hatalma alá kerül; a ki azután *magyar szokás szerint* bánik el vele.³⁾ Mi volt ez a magyar szokás, biztosan nem tudjuk. Hihetőleg váltságdíj járt a lefoglalt emberek és állatok után, — a mint Szent László törvénye már világosan meg is mondja: Azon rabszolgát és marhát, melyet Szent-György napjától Keresztelő-Szent-János napjáig tilosban találtak, összeszedik, a vármegyére hajtják s itt tartják Szent-Mihály napig és mutogatják a vásáron; hogy ha valaki a magáéra talál hennök, váltsa meg, — a rabszolgát 90, a lovat 12, az ökröt 5 denáron.⁴⁾

Szent László korában sok rabszolga nem a saját ura kezén volt. Ezért mondja ki a törvény, hogy a ki más rabszolgáját (*tennek* vel servi) I. András király és Béla herceg ideje óta magánál tartja, Nagyasszony napján állítsa a király elé. Ha pedig továbbra is magánál tartja, kétszeres értékét fizeti meg.⁵⁾ Az üzbégeket, vagyis a szökevény rabszolgákat is Nagyasszony napján a király elé kell állítani, hogy a király róluk ítéljen.⁶⁾

Az eddigi intézkedéseknek nem lett kellő eredménye. Miért is már Szent Lászlónak meg kellett parancsolnia, hogy

¹⁾ S. Steph. reg. decr. I. 25.

²⁾ S. Lad. reg. decr. III. 30.

³⁾ 1075. *secundum consuetudinem Hungarorum* faciat abbas et iudicet. (Knausz: A Garammel. Sz. Benedek apáts. 32. l.)

⁴⁾ S. Lad. reg. decr. III. 21.

⁵⁾ S. Lad. decr. III. 2.

⁶⁾ S. Lad. reg. decr. III. 2.

más rabszolgáját vagy cselédjét senki se fogadja magához. A ki ez ellen cselekszik, — ha ispán, kétszer megfizeti az árát és még 55 pénzt fizet; ha tisztviselő, a kár kétszeresén felül 25 pénzt ad; ha pedig közrendű ember, a kár kétszeresével és 5 pénzzel bünhődik. Ha a befogadott rabszolga vagy cseléd lopás avagy egyéb vétek miatt lappang, s a befogadó tudja az ő vétkét, s mégis megtagadja, hogy tud róla valamit, — ha ispán, hittel mentse magát s 55 pénzt fizet; ha közrendű, szintén megesküszik és 5 pénzt fizet; s ha a tolvaj ellene kiabál valamit, ki kell hallgatni.¹⁾ A bitang jószág — ide sorozták a rabszolgát is — szedője két részt a királyi poroszlónak, egy részt meg az ispánnak ad.²⁾ Ha az ispánnak bitangjószág szedője rabszolga, s a működését szabályozó törvényt nem tartja meg, elveszik az ispántól.³⁾

Kálmán törvénye már enyhébben védi a rabszolga urának érdekét: A ki a kóborló rabszolgát a király engedelmé nélkül fogadja fel, 55 pénzt fizet; s ha a felfogadott ottléte alatt lopást követ el, az ura próbával igazolja magát, — a kezest meg jelentse be, s ha büntelen leend, az is azon bírságot fizeti, melyet a felfogadó; s ha nincs miből, a szabadsága vész el.⁴⁾ Ha valaki a kóborló rabszolgát letartóztatja, ezt az ura 1 pénzen megválthatja.⁵⁾ A ki a nála letartóztatott kóbor rabszolgát másnak ajándékozza vagy eladja, 10 pénzzel bünhődik; ugyanennyit fizet a vevő is.⁶⁾

A kinek a király ajándékoz kóborló rabszolgát, az ennek a fél fejét nyirassa meg; ha nem teszi, tíz pénze bánja meg. Ha pedig feleséget adott neki, a rabszolgával együtt ezt is elveszti.⁷⁾ Ebből megértjük, hogy a rabszolga fél fejét lenyirva viselte.

Szőkevény rabszolgát névszerint ismerünk a XIII. század végéről. Ajkai István fia Ajkának Karachin nevű rab-

¹⁾ S. Lad. reg. decr. III. 22.

²⁾ U. o. III. 13.

³⁾ U. o. III. 13.

⁴⁾ Decr. Colom. reg. I. 42.

⁵⁾ U. o. I. 43.

⁶⁾ U. o. I. 44.

⁷⁾ U. o. I. 41.

szolgája, urától egy lóval és teljes hadi fegyverzettel szökött meg.¹⁾

A ki tehetette, más módon iparkodott megszabadulni a rabszolgaságtól. Csókád arról panaszkodott Simon váradi püspök előtt, hogy Fábián őt rabszorgálójának tartja; — pedig ő szabad nő. Már majdnem tüzes-vaspróbára került a dolog, midőn Csókád megvallotta, hogy bizony ő csakugyan rabszorgálója Fábiánnak. Erre Fábián kijelentette, hogy Csókád továbbra is a régi minőségben szolgál nála; leányai azonban szabadok lesznek s oda mehetnek lakni, a hová tetszik.²⁾

VI.

A rabszolgák a büntetőjogban.

Az úr rabszolgája fölött a fenytő hatalmat gyakorolta ugyan, de másrésről bizonyos, hogy fontosabb ügyekben — vallásügy, gyilkosság, fajtalankodás, lopás — már az országos törvény bánt el a rabszorgával. Még kevésbé mérhet az úr halálos büntetést a rabszorgájára. Éppen így volt ez Németországban is.³⁾

A melyik rabszolga az ünnepet nem tartja meg, hét botot kap.⁴⁾ Ha a rabszolga saját urát megöli, vallomását meg kell hallgatni;⁵⁾ vagyis kihallgatás előtt nem szabad elítélni. Ha a rabszolga szabad embert öl meg, az úr 110 tinót fizet, vagy pedig a gyilkos rabszorgáját adja át.⁶⁾ Ezen rendelkezésekben az is kifejeződik, hogy a rabszolga tettéért sokszor az ura is felelős volt.

¹⁾ W. X. 426.

²⁾ Vár. Reg. 197. sz.

³⁾ Schröder R.: Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte. 1898. 453. l. és Langer Otto: Sklaverei in Europa während der letzten Jahrhunderte des Mittelalters. 23. l. (Programm des Gymnasiums zu Bautzen Ostern, 1891.)

⁴⁾ Synod. all. sub. Colom. reg. art. 15.

⁵⁾ S. Steph. reg. decr. II. 16.

⁶⁾ U. o. II. 4.

Szent István törvénye szigorúan megtiltja, hogy a szabad ember más rabszolgájával fajtalanzkodjék. Ha valamelyik szabad ember ezt a törvényt meggondolatlanul áthágja, vagyis más rabszolgájával paráználkodik, első ízben vérig vesszőzik, második ízben is vérig vesszőzik és lekopasztják, harmadik ízben meg maga is rabszolgaságra jut, vagy megváltja magát. S ha ez a rabszolgáló a szabad embertől megcsúszik, de nem tud megszűlni, hanem szülés közben meghal: más rabszolgát ad a tulajdonosnak.¹⁾ Ha meg egyik urnak a rabszolgája másik úr rabszolgájával paráználkodik, a rabszolgát vérig vesszőzik és lekopasztják. S ha a rabszolgáló tőle teherbe esik s szülés közben meghal, a rabszolgát eladják. Árának fele a rabszolgáló uráé lesz, a másik felét meg a rabszolga ura kapja.²⁾ Ezek a törvények nemesak az úr tulajdonjogát, hanem a rabszolgáló női személyes jogát, vagyis magát az orkölesöt is védik.

Ha valaki a rabszolgájáról megtudja, hogy vagy az övéből, vagy a máséból lopott, orra levágása végett átadja a bírának.³⁾ Ha a rabszolga 10 denár értékűnél kevesebbet lop, a lopott tárgy kétszeresét fizeti és orrával lakol.⁴⁾ Ha pedig ludat vagy tyúkot lop, a fél szemét tolják ki, és a mit lopott, vissza kell adnia.⁵⁾ Későbbi törvényében még szigorúbban intézkedik Szent László; mert a rabszolgának, a ki hat dénár árát lop, mind a két szemét, — a ki kevesebbet lop, a fél szemét vágják ki; s a mit lopott, azt az ura megtéríti és még a kétszeresét is megfizeti.⁶⁾ Ha a rabszolga lop és a templomba menekszik, visszaadják az urának; ez meg váltság fejében egy pénzt fizet helyette és a meglopott egyén kárát megtéríti; ezenkívül az is fizet az egyháznak két pénzt, a kinek tanácsából a rabszolga a templomba menekült. De ha a rabszolga oly értékes tárgyat lop, hogy az ura nem tudja a kárt meg-

¹⁾ S. Steph. reg. decr. I. 28.

²⁾ U. o. I. 28.

³⁾ S. Lad. reg. decr. II. 19.

⁴⁾ U. o. II. 12.

⁵⁾ U. o. II. 10. b.

⁶⁾ U. o. III. 8.

téríteni, a kárvalott az egyháznak egy pénzt ad s a rabszolga az övé lesz.⁷⁾

Ugyanezen kérdésben Szent László később másként intézkedett: Ha a tolvaj rabszolga — vagy akár a szabad is — a templomba menekül és magát irtatlannak vallja, próba alá kell vetni. S ha ebben bűnösnek bizonyul, úgy bánnak el vele, mintha nem is futott volna az egyházhoz; ha pedig megvallja a bűnét, Szent István törvénye szerint bánnak el vele.⁸⁾

Ha a rabszolgát lopáson érik, s magát ára szerint meg nem válthatja, Szent László korában az orrát vágják le, ha csak a templomba, a király udvarába vagy a püspök lábaihoz nem menekül. S ezen esetben a lopásért nem kap kárpótlást az, a kinek őrizete alatt állt a tolvaj. Ha a rabszolga másodszor lop, felakasztják.⁹⁾ Szent László ezt később így változtatja meg: Ha a rabszolgát — vagy akár a szabad embert is — rajta kapják a lopáson, felkötik. S ha a templomba menekül, innen kihozzák és megvakítják. A felakasztott rabszolga az ő urának a kára, az ellopott jószágok pedig a jószág gazdája vallja kárát.¹⁰⁾ Ha a szökevény rabszolgát kapják tolvajláson, meg kell vakítani, de nem szabad sem felakasztani, sem a nyelvét kivágni, hogy így az ura, ha megtalálja, kereshesse rajta, a mit esetleg elvesztett.¹¹⁾

VII.

A rabszolgák számának növekedése.

A rabszolgák első sorban természetesen uton, vagyis nemzés következtében szaporodtak, mert a rabszolgának az ivadékai is rabszolgák lettek. De szaporodásuknak voltak egyéb, keresettebb okai is.

⁷⁾ S. Lad. reg. decr. III. 5.

⁸⁾ U. o. III. 17.

⁹⁾ S. Lad. reg. decr. II. 2. — Szent István is intézkedik a „servi” lopásáról; de az ő törvénye határozottan a „cselédnőpekre” vonatkozik. Lásd S. Steph. reg. decr. II. 6., 7. és 21.

¹⁰⁾ S. Lad. reg. decr. II. 10. b.

¹¹⁾ U. o. 12.

Mivel a rabszolga érték volt s mint munkaerő nagy szolgálatot tett, meg volt az emberekben a törekvés, hogy másokat rabszolgákká tegyenek. Ezért védi már Szent István a szabad embert a rabszolgaság ellen: Fiának tanácsul adja, hogy a főemberek és bárók közül senkit se vessen rabszolgaságra, se rabszolgájának ne nevezzen, »megemlékezvén szüntelen, hogy minden ember azon egy állapotban legyen.«¹⁾ Ezenkívül még törvényileg is intézkedik. Mivel Istenhez méltó dolog és igen jó — úgymond — az embereknek, ha mindenki a maga szabadságában töltheti életét, az ispánok vagy vitézek (milités) közül senki se merjen szabad embert rabszolgaságra vevni. Ha pedig valaki ezt gőgös merészségből meg merné eselekedni, a tulajdonából kell megváltania, — ha gazdag, 50, ha szegény, 12 tinóval. Ezeket a király és a vármegye-ispán osztokodik meg. Amaz az 50 tinóból 40, a tizenkettőből meg 10 darabot kap; a többi a vármegye-ispánnak esik.²⁾ Ha az, a kit rabszolgaságban tartanak, a törvény útján be tudja bizonyítani a szabadságát, — ismét szabad ember lesz, de eddigi ura részéről semmiféle kárpótlást nem követelhet.³⁾

Tudunk esetet a XIII. századból, midőn az emberek ráfogták másra, hogy az ő rabszolgájok; s kisült, hogy az illető királyi tárnok.⁴⁾ Többen meg bizonyos Benjaminról azt állították, hogy rabszolgájuk s fia az ő rabszolgájuknak. Choma meg ezzel szemben kijelentette, hogy Benjamin az ő nemzetségéből való; s erre másod-magával meg is esküdött.⁵⁾

Tamás jobbágy fia adósság révén jutott rabszolgaságra.⁶⁾ Sub rabszolgát pénz fejében zálogba vetették.⁷⁾ Hagyát a bíróság 6 márka birságban elmarasztalta; s mivel ezt lefizetni nem tudta, a bíróság zálogba vetette feleségestül és fiastul a peresfél — István pap — nagyatyjánál. Ennek halála után az ő fia, Hus, majd meg ennek a fia, István örökölte őket.

¹⁾ Institutio Mor. cap. IV. (M. Flor. Font. Dom. I. 107—108.)

²⁾ S. Steph. reg. decr. I. 22.

³⁾ U. o. I. 22.

⁴⁾ Vár. Reg. 20.

⁵⁾ U. o. 351. sz.

⁶⁾ U. o. 293. sz.

⁷⁾ U. o. 293. sz.

Neki azután lefizették a 6 márkát, s így szabadságukat visszanyerték.¹⁾ Voca és Kérő nagy szükségben voltak. Hogy ezen enyhítsenek, Martina nővérüket egy márkáért zálogba adták Mózes nevű paphoz. Ez, midőn látta, hogy az egy márkát neki nem tudják visszafizetni, Martinát saját lelki üdvösségeért szabadon bocsátja és az adósságot elengedi.²⁾

A külföldi hadjáratokból haza hozott foglyok is szaporították a rabszolgák számát. Úzdi Pálnak Melka nevű rabszolgálója a bosnyák háborúban jutott magyar kézre mint fogoly.³⁾ Kaplony ispán özvegye 1284-ben egy német származású rabszolgálóról rendelkezik, a ki hadi fogolyként került hozzá.⁴⁾

Büntető törvényeink szerint igen gyakori volt az eset, midőn valaki büntetés révén lett rabszolga.

A melyik pap lop s vagyona nincs, rabszolgának adják el.⁵⁾ Ugyanígy jár az az asszony, a ki harmadszor lop.⁶⁾ Ha férjes asszony lop, orrát vesztí és még el is adják, s minden vagyona, a mivel férje halála után ismét férjhez mehetne, utána vész.⁷⁾ Ha leány lop, rabszolgáló lesz és szabadságát soha sem kapja vissza. Ha pedig valaki fölzsabadítja, a leány árát elvesztí s magát a leányt a király udvarába viszik.⁸⁾ Ha szabad ember lop és a templomba menekül, ezen egyháznak rabszolgálója lesz. Ha a pap őt szabadon bocsátja, az lesz helyette az egyház rabszolgálója; magát a tolvajt meg az ország más vidékére eladják, s ha visszatérne, megvakítják.⁹⁾ Ha a lopáson kapott szabad ember a templomba menekül és innét kihurezoltatása után a szemét vesztí, tíz éves vagy fiatalabb gyermekei szabadok maradnak, de a 10 évnél idősebbek rabszolgaságra jutnak és minden vagyonukat elvesztik.¹⁰⁾ Ha valaki

¹⁾ Vár. Reg. 141. sz.

²⁾ U. o. 190. sz.

³⁾ 1296. (W. XII. 596.)

⁴⁾ HO. VI. 302.

⁵⁾ Synod. Strig. prior 57.

⁶⁾ S. Steph. reg. decr. I. 31.

⁷⁾ S. Lad. reg. decr. III. 6.

⁸⁾ U. o. III. 7.

⁹⁾ U. o. III. 4. és 5.

¹⁰⁾ U. o. II. 10. b.

a gyermekét, vagy atyafiát, vagy valamely közel rokonát kapja lopáson, az ilyen tolvajt, ha közrendű ember, rabszolgának adják el. — ha nemes, börtönbe kerül.¹⁾ Ha a tolvaj próbát kíván, és itt az derül ki, hogy vétkes, — minden vagyonával együtt eladják a király javára.²⁾ A tolvaj felesége, ha ura tettében részes, rabszolgaságra kerül s vele együtt 15 esztendő vagy idősebb fiai is; de ha ezek 15 esztendőn alul vannak, a büntetés rájuk nem terjed ki.³⁾ Ha a tolvaj a kezés kezén szabadul el, a tolvajt nem kötik fel, hanem a kezessel együtt rabszolgaságra adják el az ország más részébe és a vagyona a királyi kincstárra száll.⁴⁾

Ha a köznépből való asszony harmadízben hagyja oda az urát, eladják és szabadságát többé soha sem nyeri vissza.⁵⁾ A ki annyira gyűlöli a feleségét, hogy önszántából rabszolga lesz s ezen állapotban meg is marad, csak hogy tőle megszabaduljon, — az ilyen ember maradjon örökké rabszolgaságban; s ha valamikor szabadná lenne, ismét el kell adni.⁶⁾ Ha a férj a közrendből való feleségére rábizonyítja a házasságtörést s vele tovább együttélni nem akar, a hűtlen asszonyt eladják s egész életére rabszolgaságban marad. De ha nem tudja rábizonyítani, akkor a férjre várokozik ez a sors. Ugyan-
csak így jár az, a ki más férjével, vagy más feleségével paráználkodik.⁷⁾

A mely nemes ember leányt rabol vagy rajta erőszakot követ el, bírságot kell fizetnie s még egyházilag vezekel is. Ha a bírságot nem tudja lefizetni, fejét lekopasztják és eladják.⁸⁾ Ha valamely nemes ember más feleségét ennek akarata ellenére rabolja el, az asszonyt visszaadják a férjének, a rabló meg egyházi bírságot fizet és a házasságra való kilátás nélkül

¹⁾ S. Lad. reg. decr. II. 9.

²⁾ U. o. III. 9.

³⁾ Decr. Colom. reg. I. 56.

⁴⁾ S. Lad. reg. decr. II. 1.

⁵⁾ Synod. Strig. nr. 52.

⁶⁾ U. o. nr. 52.

⁷⁾ U. o. nr. 52.

⁸⁾ U. o. nr. 52.

vezekel. Ha a bírságot nem tudja megfizetni, örökös rabszolgának adják el.¹⁾

Ha a bíró a rabszolga orrát nem vágja le, gyermekein kívül mindene elvész, — a bírót magát meg rabszolgának adják el.²⁾ Ha a bírót valamely nálánál tehetősebb ember igazságtalanul vádolja hivatalos hatalommal való visszaélésről, a vádaskodó rabszolgaságra jut.³⁾ Ha a bíróság valakit a tüzesvaspróbán elmarasztalt s ez a templomba menekült, az ellenfele eladhatta őt egész családjával együtt.⁴⁾ Csiba fia Achillest, a hűtlen hajnokot a bíróság, midőn már a kilencedik idézésre sem jelent meg, egész családjával együtt örökös rabszolgaságra ítélte.⁵⁾

A ki kivont karddal embert öl, a király ítélete szerint börtönre vetik, vagyonát — szőlőit, földjeit, eseléségét és rabszolgáit — meg három részre osztják. Ha pedig a vagyona 110 pénznél kevesebbet ér, a gyilkos rabszolgaságra jut.⁶⁾

Lenyírt fejjel, megkötözve és astorozva a piacon körül hordozzák s így adják el rabszolgának azt a nemest vagy vitézt, a ki más nemes ember házára tör, itt viaskodik és a ház asszonyát megveri, — s nincs 110 pénz értékű vagyona. A vétkesnek bünrészes rabszolgái urukkal egyenlően bünhődnek. Ha a bünrészes rabszolgák máséi és uruk tudtán kívül elegyedtek a küzdelembé, őket eladják, s a vételár fele bírságul esik a sértett félnek, a másik fele pedig a rabszolgák uráé lesz.⁷⁾

A végbeli katonák, vagyis az örök, ha az ispán tudtán kívül lovat vagy ökröt a haza határán túl árulnak, — ha szegények, megszűnnek szabadok lenni; ha pedig elüljáróik teszik meg ezt, vagyonukkal együtt elvesznek, vagyis rabszolga-

¹⁾ Synod. Strig. nr. 52.

²⁾ S. Lad. reg. decr. II. 6.

³⁾ U. o. II. 6.

⁴⁾ Vár. Reg. 150. sz.

⁵⁾ 1228. (F. III. II. 147—148.)

⁶⁾ S. Lad. reg. decr. II. 8.

⁷⁾ U. o. II. 10. 8.

ságra jutnak, csak a fiaik és a leányaik maradnak meg szabadoknak.¹⁾

A rabszolgák száma *adúscerés* útján is szaporodott.

Büntető törvényeinkből tudjuk, hogy a bűnöst gyakran eladták büntetésből rabszolgának.²⁾ A szabolcsi zsinat meg egyenesen a rabszolgáltató eladásáról beszél. Ha a misés pap rabszolgáltót tart ágyasul, ezt el kell adnia; s ha nem akarja is, mégis eladják s árát a püspöknek adják át.³⁾

Kálmán törvénye elrendeli, hogy magyar nemzetbeli rabszolgáltót vagy rabszolgáltót, vagy akárkit is, a ki Magyarországon született, még ha idegen, vagyis nem magyar származású is, senki se adjon el; ez a tilalom a külföldről hozott más nyelvűekre nem áll, — vagyis ezek árulása megengedett dolog.⁴⁾

Rabszolgák Csehországból már a XI. század első felében kerültek hozzánk vétel útján.⁵⁾ A rabszolgakereskedés a középkorban leginkább a zsidók kezében volt. Az Atlanti-óceántól kezdve egész belső Ázsiáig ők voltak a rabszolga-szállítók.⁶⁾ A zsidók azonban nem elégedtek meg azzal, hogy a keresztény és pogány rabszolgákon nyeresztek, hanem a saját környezetükben élő rabszolgákat, ha lehetett, saját vallásukra terelték át.⁷⁾ Érthető tehát a középkor keresztény világnézete, a mely nem tűrte el, hogy zsidó vagy szerectsen keresztény rabszolgával kereskedjék, vagy pedig ezt magánál tartsa. A szabolcsi zsinat határozata szerint, ha a zsidó keresztény rab-

¹⁾ S. Lad. reg. decr. II. 15.

²⁾ Ezen műben: A rabszolgák a büntető jogban cz. alatt.

³⁾ S. Lad. reg. decr. I. 2.

⁴⁾ Decr. Colom. reg. I. 77.

⁵⁾ 1039. . . . »nolo, ut secundum ritum nostrae terrae huius rei violator in servitutem redigatur, sed potius nostrae immutabilis decreti per angariam, qualiscunque sit persona, redigatur in Ungariam, et nequaquam liceat, ut precio se redimat, aut in hanc terram redeat.« Cosmae Chronicon Boemorum Lib. II. 4. (*Perle*: Mon. Hist. Germ. Tom. IX. 4. l.)

⁶⁾ *Heydt*: Geschichte des Levantehandels I. 141. — *Dozy*: Geschichte d. Mauren in Spanien (711—1110.) II. 38. — *Langer Otto*: Sklaverei in Europa während der letzten Jahrhunderte des Mittelalters 5. 1. (Wissenschaftliche Beilage zu dem Programm des Gymnasiums zu Bauzen Oestern 1891.)

⁷⁾ *Pauler*: M. N. T. I. 217.

szolgáltót tart magánál szolgálatban, ezt elveszik tőle és szabaddá teszik; a ki pedig eladta volt, attól az árat veszik el és a püspöknek adják.¹⁾ Kálmán király törvénye részletesebb: Zsidó keresztény rabszolgáltót (mancipium) nem vehet, el nem adhat és magánál szolgálatban nem tarthat. A kinek pedig van, s a megszabott határidőig nem ad túl rajta, elveszti.²⁾ Kálmán ezt a törvényt megismétli azon különbséggel, hogy bármily nyelvű és nemzetiségű rabszolgára kiterjeszti — a határidő megjelelése nélkül.³⁾ Ugyancsak ő írja elő, hogy a mely zsidónak mezei gazdasága van, ezt pogány rabszolgákkal műveltesse.⁴⁾

Nagyon szaporodott a rabszolgák száma a XIII. század elején, midőn a szerectsenek — a törvény és közzelfogás ellenére — keresztény rabszolgákat vásároltak s a szegény keresztényeket úgy agyon gyötörték, hogy ezek még fiaikat és leányaikat is eladják vala nekik.⁵⁾

A beregi egyezmény kimondja, hogy zsidó és szerectsen keresztény rabszolgáltót nem vehet és nem tarthat. A melyik szerectsen ezen túlteszi magát, birtokát veszti és örökre keresztény ember rabszolgája lesz.⁶⁾

Bármennyire kardoskodott is azonban a törvény, a zsidók és szerectsenek nem hagytak föl mesterségökkel. Bizonyára ők voltak azon rabszolgakereskedők, a kikkel 1288-ban Esztergomban találkozunk, midőn a rabszolgák és rabszolgáltók után vámot, vagyis helypénzt fizetnek.⁷⁾

De némesak a rabszolgakereskedők, hanem a társadalom tagjai is adták-vették a rabszolgáltót. Tudunk eseteket, midőn a káptalan előtt hivatalosan kijelentik, hogy hány emberfőt adtak el.⁸⁾

¹⁾ S. Lad. reg. decr. I. 10.

²⁾ Decr. Colom. reg. I. 74.

³⁾ U. o. II. 1.

⁴⁾ U. o. I. 75.

⁵⁾ *Theiner*: Monum. Hist. Hung. I. 94.

⁶⁾ 1233. (Kn. I. 292—293. l. 10. és 12. p.)

⁷⁾ 1288. (Kn. II. 240.)

⁸⁾ 1232. (HO. VIII. 28.), 1243. (W. VII. 142.) Vár. Reg. 359. sz.

A rabszolgák eladásának több emléke maradt ránk, a melyekből megismerjük az eladás körülményeit és a vételért.

Pál dobai pap egy rabszolgálóját eladta Lodmér özvegyének. Ez meg nemcsak hogy az árát meg nem fizette, hanem még felbujtogatta a leányt, hogy lopja meg urát s azután szökjék meg.¹⁾ Vitalis nevű tolvajt feleségével, leányaival, egy rabszolgálójával, ennek fiával és összes birtokával együtt eladták.²⁾ Latos leánya Sung asszony férjhez menetelekor pénz dolgában úgy megszorult, hogy még a rabszolgáját is el kellett adnia.³⁾

Egy rabszolgát átlag 3 márkába számítanak;⁴⁾ de adnak 2 $\frac{1}{2}$ márkáért is.⁵⁾ Egy rabszolga a feleségével és fiával együtt 6 $\frac{1}{4}$ márkáért; más esetben meg 6 márkáért és egy tehén.⁶⁾ Maradék szökevény rabszolgát ára 22 nehezékkel (pondus) váltja vissza.⁷⁾ Egy másikat 1 unczia híján 1 márkáért adnak el.⁸⁾ Egy rabszolga és két ló ára 1 $\frac{3}{4}$ márkáért.⁹⁾ Masát és Telicitas nevű feleségét három fiukkal és két leányukkal együtt 10 márkáért adják el.¹⁰⁾ A veszprémi egyház 11 rabszolgát 2 asszonyval és 2 leánnyal 20 ezüst márkáért vesz.¹¹⁾ 1 rabszolga a feleségével és 2 leányával 9 márkáért kel el.¹²⁾ 3 rabszolga s egynek a felesége és 1 fiú 13 márkáért.¹³⁾ 3 rabszolga és 2 fiú 6 márkáért.¹⁴⁾ 1 rabszolga ára 3 $\frac{1}{2}$ márkáért.¹⁵⁾ 1 rabszolga 3 fiával s egy másik 2 fiával és 1 szabados (libertinus) 24 márkáért.¹⁶⁾ Syck fia Mihály rabszolgát 20 pénzért (pensa)

¹⁾ Vár. Reg. 13. sz.

²⁾ U. o. 189. sz.

³⁾ 1287. (W. IV. 303.)

⁴⁾ Vár. Reg. 115. és 251. sz. 1274. (W. IX. 94.)

⁵⁾ U. o. 126. sz.

⁶⁾ U. o. 128. és 342. sz.

⁷⁾ U. o. 259. sz.

⁸⁾ U. o. 354. sz.

⁹⁾ U. o. 355. sz.

¹⁰⁾ U. o. 150. sz.

¹¹⁾ 1226. (HO. V. 26.)

¹²⁾ 1232. (HO. VIII. 28.)

¹³⁾ 1235. (HO. VIII. 240.)

¹⁴⁾ 1243. (W. VII. 142.)

¹⁵⁾ 1263. (W. VIII. 77.)

¹⁶⁾ 1258. (W. VII. 494.)

zálogba vetik, 30 pénzért meg eladják.¹⁾ Miklós rabszolga a pozsonyi káptalan színe előtt magát Balázs várjobbágyának vallja. Ez azután öt nyomban 4 márkáért eladja.²⁾ Szlavóniában 12 rabszolga és rabszolgáló — köztük 1 férjes és 1 fiú — ára 17 márkáért zágrábi denárookban.³⁾ Szökevény rabszolgáért 4 márkát is fizetnek.⁴⁾

1 rabszolgálót 2 leányával együtt 1 $\frac{1}{4}$ márkáért adnak el.⁵⁾ 2 rabszolgáló ára 5 márkáért.⁶⁾ Aglent rabszolgálót Csuka nevű fiával 5,⁷⁾ Lente rabszolgálót fiával együtt 4,⁸⁾ Tata nevű rabszolgálót meg 6 márkáért adják el.⁹⁾ Van rá eset, hogy egy rabszolgálónak fiával és leányával együtt 3 márkáért adják el.¹⁰⁾

VIII.

A szabadosok (libertini).

A szabadosok¹⁾ (libertini) éppen úgy, mint a rabszolgák és a rabszolgálók nem voltak helyhez kötve. Az úr saját tetszése, vagy a körülmények szerint különféle szolgálatra alkalmazta őket; s így a mint a viszonyok kívánták, egyik helyről a másikra tették át őket a munka végzésére. Ezért történik meg, hogy az adománylevélben néha nem is sorolják fel, hogy hol tartózkodnak, hanem csak nevüket és szolgálataikat említik meg, — miként ezt a leleszi prépostságnál látjuk.²⁾

¹⁾ 1290. (W. V. 17—18.)

²⁾ 1294. (W. V. 100.)

³⁾ 1209. (Tr. I. 149.)

⁴⁾ 1258. (F. VII/I. 306.)

⁵⁾ Vár. Reg. 138. sz.

⁶⁾ 1282. (Kn. II. 154.)

⁷⁾ 1283. (F. V/III. 206.)

⁸⁾ 1287. (F. V/III. 382—383.)

⁹⁾ 1290. (F. VI/I. 71—72.)

¹⁰⁾ 1300. (Kn. II. 488.)

¹⁾ Vár. Reg. 67. és 241. sz., 1067. (W. I. 25.), 1214. (F. III/I. 154., 161.), 1221. (W. I. 173.), 1229. (F. III/II. 228.), 1237. (F. IV/I. 77.), 1240. kör. (Zi. O. I. 4.), 1244. (HO. VIII. 43.), 1269. (W. III. 202—203.)

²⁾ 1214. . . . »Contuit etiam in omnibus prediis supra memoratis libertinos, servos et ancillas diversorum officiorum. Quia vero omnes tales

A szabadostól ura elvehette a birtokot, ha ellene kifogása volt. Jakab az esztergomi Jánosvitézek mestere és a convent Kírván levő szöllejeket elveszik Csecsi nevű szabadosuktól, mert ez többszörös hűtlenséget tanúsított irántuk, és Simon szolgálóknak adják oda két évi hű szolgálata jutalmául örök birtokképpen.¹⁾

Jenőn, melyet az esztergomi káptalan a duna-szigeti apácáknak adott át cserébe Zalka faluért, a föld göröngyéhez tapadt ősi szabadosok élnek s őket a birtokkal együtt adományozzák.²⁾ IV. Béla a budai magtárához tartozó szabadosokat, a kik neki a hajón szolgáltak Esztergomig és a Nagyszigetig, lelke üdvösségeért Margit leányának, s az ő révén a Nyulak-szigetén élő apácáknak adományozza fiai — István és Béla — akarata szerint.³⁾ Márton bán több szabadosát úgy adományozza a saághi prépostságnak, hogy ennek szolgálatában udvarbirák lehetnek.⁴⁾

A csatári apát a szabadosainak megengedhette, hogy a leányukat szabad férfinak adják feleségül, vagy hogy a fiuk szabad nőt vegyen el.⁵⁾

Midőn a szabadost eladják, ingósága és ingatlana a régi tulajdonos birtokában marad;⁶⁾ vagyis őt el lehet adni a birtok nélkül is. Egy másik eset szerint meg, midőn Pata fia Jakó a Salamonföld harmadrészét Bodon ispántól megvette, Crachinus és Bucsa nevű szabadosokat még külön megvásárolta tőle.⁷⁾ A szabadosnak megvolt a rendes ára. Midőn Nána fia Nána az ő Jobos nevű szabadosát eladja, a budai káptalan egyszerűen csak úgy beszél, hogy olyan áron adta

ad voluntatem dominorum suorum et accidentis negotia de loco ad locum transferuntur, de servitio ad servitium transmittuntur: ideoque noluit eis singulis prediis assignare, sed tantummodo seriatim nominatos cuius sint libertatis aut servitutis pronuntiare libertinos.* (F. III/I. 161.)

¹⁾ 1255. (W. II. 263.)

²⁾ 1274. . . . »libertinis ascripticis seu originariis glebe adherentibus in eadem« (Kn. II. 29.)

³⁾ W. VIII. 262—263.

⁴⁾ 1265. (F. IV/III. 277.)

⁵⁾ 1137. (F. II. 90.)

⁶⁾ 1256. (Zi. O. I. 11.)

⁷⁾ Vár. Reg. 374. sz.

el, mint a hogy venni szokták a szabadosokat.¹⁾ Oguz bán fia Gyurka Pécsöl (Zala vm.) nevű birtokát a hozzá tartozó szőlőkkel, erdőkkel, rétekkel és haszonvételekkel együtt, továbbá 22 szabadost — névszerint: Tamást Myka nevű fiával, Balázt István testvérével és Kriesi fiával, Gált Gál és Peturka fiaival, Bakát, Botokot, Istvánt Ivánka fiával s Kata és Poson testvéreivel, Mikót Miska fiával, Pált Gyura és Pál fiaival, Sokot, Mechet és Kesát — 1257-ben 55 ezüst márkáért adta el a veszprémi káptalannak.²⁾

A szabadosokat (libertini) is fej szerint számítják;³⁾ de adományozzák őket ház számra is.⁴⁾ Froa úrnő Szöllös pusztáján 27 család (mansio) szabados (libertinus) él. Ezek között vannak, a kik a kuriát csinálják, a fürdőt melegítik, szénát gyűjtenek, lovas szolgálatot végeznek, takácsok és kovácsok.⁵⁾

A szabados csak félig-meddig szabad; s van több esetünk, midőn még felszabadítják.⁶⁾ Az emberi nem azt a szabadságot, melylyel az anyatermészet felruházta, a pogányok jogának szentesítésével — mondja a győri káptalan — elvesztette és beleesett azon vérembe, melyet saját romlására magának készített. Bölcs és okos emberek tehát üdvösen tanácsolták, hogy a kiket a természet szabadoknak szült, de a pogány jog szolgaságra súlyesztett, azok a megbocsátó lélek jótéteményével ősi szabadságukat visszanyerjék. Ezért hallgatja meg a káptalan az ő nagyabecsült Csépán prépostját s kérésére arany szabadsággal ruházza fel Csépán nevű szőlőművesét, a kiből a szolgaságnak minden nyomát eltörli. Csak azt köti ki, hogy midőn a káptalan karácsonkor, urnapján, pünkösdkor és Mária ünnepein együtt ebédel, a közös ebédlőben Csépán a bort és az ételeket szolgálja fel.⁷⁾

¹⁾ 1256. »pro tali precio, pro quo solent vendi libertini« (Zi. O. I. 11.)

²⁾ F. IX/VII. 667—668.

³⁾ 1237. (F. IX/VII. 652. és 667.)

⁴⁾ 1137. »Libertos vero . . . quinque domo ad id officium« (F. II. 89.) Hasonlít ehhez 1075-ből: »XX. domus servorum super mercatum.« (Knaur: Garam mell. szent-benedeki apát. 26. l.)

⁵⁾ 1181. (F. II. 199.)

⁶⁾ Vár. Reg. 344. sz.

⁷⁾ 1256. (W. II. 219.)

Apos az ő ölybői szabadosait végrendeletileg a pannonhalmi apátságának hagyja ugyanazon kötelezettséggel, mint a hogy neki szolgáltak. Kiköti azonban, hogy míg ő él, nála maradnak szolgálatban; s ha Isten fiut adna neki, ezt szolgálják.¹⁾

Tádé nős szabados szolgálja megszökött urától, Kelemenétől; de a bíróság visszaadta neki. Kelemen ekkor a saját lelki üdvösségeért kijelenti, hogy Tádé feleségét és leány-gyermekeit felszabadítja; a fiúk azonban megmaradnak az apjuk sorsában.²⁾

Az almádi convent egyik kegyura, Dénes fia Miske az ő Izsép, Ezen és Péter nevű kaáli szabadosait, a kikhez osztozkodás révén jutott, hűségük jutalmául, 10 hold szántófölddel és szőlővel egyetemben, 1249-ben felszabadítja s még azt is magára vállalja, hogy szabadságukban bárki ellen is megvédelmezi őket.³⁾

Lél Salamon és fiai Osató nevű szabadosukat 4, ennek testvérét, Bezét meg 5 ezüst márkáért teljesen felszabadítják.⁴⁾

A szabadosoknak sokszor igen érdekes nevek van. Ilyen: Inoc, Szegény, Adó, Füles, Farkas, Chuca, Galambos,⁵⁾ Buta, Buza, Fiók, Ficsók, Maradék, Sütő,⁶⁾ Póka, Vendég, Álnok, Futas,⁷⁾ Magd,⁸⁾ Keserű, Bér,⁹⁾ Tivadar, Rados, Iba, Magos, Szereda, Erős, Mócsi, Fekete, Topa, Péntek, Szombat, Iván, Bakon, Bód, Torda,¹⁰⁾ Rigó, Cseme, Mikó, Csuda, Markos, Csapó és Botos.¹¹⁾

¹⁾ 1210. (W. I. 105.)

²⁾ Vár. Reg. 352.

³⁾ HO. VI. 50.

⁴⁾ 1275. (HO. VIII. 179.), 1276. (F. VII. 348.)

⁵⁾ 1067. (W. I. 105—106.)

⁶⁾ 1228. (W. I. 251.)

⁷⁾ 1247. (HO. V. 21.)

⁸⁾ 1244. (HO. VIII. 43.)

⁹⁾ 1228. (W. VI. 463.)

¹⁰⁾ 1237. (W. VII. 41—42.)

¹¹⁾ 1228. (HO. III. 1. és 9. l.)

TARTALOM.

	Lap.
I. A rabszolgaság és a kereszténység	3
II. A hontögláló magyarok rabszolgái	5
III. A rabszolgák felszabadítása, ennek oka és módja	6
IV. A rabszolgák helyzete és jogi viszonyai	17
V. A szőkevény rabszolgák	24
VI. A rabszolgák a büntető jogban	27
VII. A rabszolgák számának növekedése	29
VIII. A szabadosok (libertini)	37